

Ha a fentiekben vázolt tervet sikerül végigvinni és megvalósítani a diákokkal együtt, akkor remélhetőleg a történeti topográfia is hozzájárul az önálló gondolkodású, szabad ítéletalkotású diákok neveléséhez.

SZÁRAY MIKLÓS

Erdély tragédiája 75 évvel ezelőtt

Az első világháború történetének több olyan részletkérdése van, amivel történetírásunk az elmúlt évtizedekben – mint kényes témákkal – nem foglalkozott. Ezek egyike Románia 1916. őszi támadása volt, Erdély megszerzésére. Mivel ennek a témának olyan vonatkozásai is vannak, amelyek napjainkig kihatnak, a kérdéssel foglalkoznunk kell!

A Román Királyság (Regát) már évtizedek óta készült arra, hogy Erdélyt megszerezze. Igaz, ez az állam hivatalosan az Osztrák-Magyar Monarchia szövetségese volt, ezt a köteléket azonban Bukarestben nem vették olyan komolyan, mint Budapesten vagy Bécsben. Románia területi igényei lehetetlenné tették azt, hogy a formális szövetségnek valódi tartalma legyen.

A múlt század végétől a regáti propaganda egyre többet panaszkodott az erdélyi románok elnyomatása ellen. Anélkül, hogy mentegeitni akarnánk a magyar hatóságok által elkövetett hibákat, a reális képhez szükség van a két ország összehasonlítására.

Ausztria-Magyarország (minden hibája ellenére) a liberalizmus keleti végvára volt; a Kárpáton túli román királyság politikailag jóval elmaradottabbnak számított. A Monarchia gazdasági téren is fejlettebb államnak tekinthető keleti szomszédjához képest. Sok erdélyi román nemzetiségi politikus tisztában volt ezekkel a tényekkel. El kellett ismerniük, hogy a magyarországi románok kedvezőbb helyzetben élnek, mint a regátiak. Bukarest uralmát ezért ők sem tartották kívánatosnak.

A Regát kétszínű külpolitikát folytatott. Igyekezett a szövetséges Németország támogatását elnyerni ahhoz, hogy a Monarchiát engedményekre készítse Erdély ügyében. Másrészt viszont egyre szélesebb kapcsolatokat épített ki az antant hatalmakkal. (Ez utóbbiak – főként Oroszország – azzal biztatták Romániát, hogy Erdély megszerzésében segíteni fogják.)

Mikor az első világháború kitört, Románia semlegesnek nyilvánította magát. Mindkét tábor két éven keresztül hitegette, de egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett.

A bukaresti politikusok többsége 1916-ban úgy vélte, hogy az antant az erősebb, ezért ezen az oldalon lenne érdemes hadbalépni. Ugyanakkor Ferdinánd király és a Bratianu-kormány nem sietett a hadüzenettel. Ugyanis a Monarchia erős államnak számított; ellene háborút indítani kockázatos vállalkozásnak tűnt.

A román kormány 1916 nyarán látta elérkezettnek az időt a hadbalépésre. A keleti fronton az orosz offenzíva kezdeti sikereket ért el. Románia vezetői úgy vélték: a Monarchia máris elvesztette a háborút, eljött a megfelelő időpont a támadásra.

Érdemes tisztázni egy kérdést: vajon fenyegette-e a Monarchia támadással Romániát? A közzétett bizalmas diplomáciai iratok alapján erre egyértelmű nemi válaszolhatunk. Az Osztrák-Magyar Monarchiának elég baja volt az orosz, az olasz és a balkáni hadszíntereken, nem volt szüksége még egy ellenségre. Egyébként pedig Ausztria-Magyarország nem támasztott területi követeléseket Románia ellen.

A Monarchiának már 1914 előtt fel kellett ismernie, hogy a háborúban nem számíthat mint szövetségesre, Romániára. Bécsben még 1914 után sem tartottak attól, hogy a Regát hadba lép ellenük. A kormánykörök és a hadvezetőség nem látta eléggé, milyen veszély fenyeget a Kárpátonok túlról. Tisza István magyar miniszterelnök az utolsó percig bízott abban, hogy Románia nem fogja az országot megtámadni. Károlyi Mihály, Bathányi Tivadar, Lovász Márton és más ellenzéki képviselők figyelmeztető szavait nem vették komolyan a kormánykörök. Tisza még 1916. augusztus 24-én, három nappal a támadás előtt azzal próbálta megnyugtatni a függetlenségi képviselőket: Románia nem fog ellenük hadba lépni.

Komoly mulasztások történtek a hadvezetőség részéről. Az erdélyi határok védelmét elhanyagolták. A Kárpátok hegyláncja jól védhető; ennek ellenére itt nem építettek ki erődvonalat. Hiába jöttek a nyugtalanító hírek 1916 nyarán: a Regát "nagy erőket vont össze a Kárpátok túlsó oldalán. A hadi készülődésekről egyre több hír érkezik." Mégis mindössze 30-35 ezer ember védte Magyarország erdélyi határait. Ugyanakkor a másik oldalon kétszáz ezer román katona állt támadásra készen.

Ilyen előzmények után következett be a támadás 1916. augusztus 27-én. Az óriási túlerővel

szemben nehéz volt a védekezés. A kisszámú magyar határvédő csapatok egyelőre csak arra törekedhettek, hogy lassítsák az ellenség előrenyomulását. Elismerésre méltóan álltak helyt a nehéz körülmények között. (Az Ojtozi-szorost például két napig védtek a székely katonák, s közben a környék lakossága elmenekülhetett.)

Az első hetekben a román támadók elfoglalták Erdély délkeleti részét. Brassó, Fogaras, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Nagyszeben az ellenség kezére került. Az ottmaradt lakosság számára nemcsak a megszállók fosztogatásai jelentettek megpróbáltatást. Az is visszatetszést keltett, hogy megkezdték az elfoglalt városok és falvak elrománosítását.

A támadók elől rengetegen menekültek el. Mintegy 800 ezer erdélyi lakos vált földönfutóvá. A kürtés sok helyen szervezetlenül történt. Az emberek elszállítására nem volt elég jármű. A megérkezett menekültek elszállításáról és ellátásáról a hatóságok nem mindig tudtak idejében gondoskodni. Nem csoda, hogy a menekültek között sokan meghaltak vagy súlyosan megbetegedtek.

A menekültek tragédiája megrázta az egész országot. Nagyarányú gyűjtés indult megsegítésükre. Ennek eredményeképpen a menekültek helyzete némileg elviselhetőbbé vált.

Az erdélyi román betörés átmenetileg nemzeti egységet teremtett Magyarországon. Pártkülönbökre vagy vallásra való tekintet nélkül mindenki azt valotta: Erdélyt meg kell védeni. A más harctereken küzdő székely katonák tömegesen kérték, hogy szülőföldjük védelmére mehessenek. Kívánságuk sok esetben teljesült is.

Átmenetileg megszűntek a belpolitikai harcok. A haza védelme és a menekültek segélyezése kérdésében kormánypártiak és ellenzékiek egyetértettek. A támadókat lényegében azonos módon ítélték el a szociáldemokraták és Tisza kormánypártja, Károlyi hívei és a Katolikus Néppárt egyaránt. Károlyi Mihály egyik mondása az Erdélyt védő "magyar tigrisekről" szállóigévé vált.

A parlamentben azonban a támadás körülményeiről éles vita alakult ki. Ki a felelős azért, hogy a támadás váratlanul érte az országot? Az Országgyűlés szeptember 5-én zárt ülést tartott. Az ellenzék képviselői felelősségre vonták Tiszáékát mulasztásai miatt. A kormány – meglévő parlamenti többségre támaszkodva – ezt a válságot még átvészelte, az éles kritikák azonban jelezték, hogy a Tisza-kabinet nem lesz már hosszú életű...

Szeptember elején Bukarest vezető körei még diadalmármorban égtek. Azt hitték, hogy gyors győzelmet aratnak. Szeptember közepén azonban már csalódnuk kellett várakozásaikban.

Bármilyen népes volt is a román hadsereg, nem rendelkezett megfelelő technikai felszereléssel. Ráadásul a kárpáti hegyssorosokon át jövő utánpótlás is akadozott. A román hadvezetőségnek rá kellett jönnie: elszámította magát; a Monarchia nem olyan gyenge, mint azt Bukarestben hitték.

1916 szeptember közepén a román előnyomulás magakadt. A harctéren megváltoztak az erőviszonyok. A védekezők létszáma megnőtt: máshonnan is hoztak ide csapatokat, és német erősítés is érkezett Erdélybe, kitűnő technikai felszereléssel. A románok túlereje így már nem volt annyira nyomasztó.

A Monarchia és Németország itteni hadműveleteit közös főparancsnok irányította (Falkenhayn tábornagy). A hadvezetés elérkezettnek látta az időt az ellentámadásra.

A szeptember 25-29. között lezajló nagyszebeni csata jelentette a fordulópontot. A románok döntő vereséget szenvedtek, soraikban pánik tört ki, visszavonulásuk rendezetlenné vált. Október 15-re már egyetlen ellenséges katona sem maradt Erdély földjén.

A megszállás nyomán romok és pusztulás fogadta a hazatérőket. A menekültek sok esetben döbbenet tapasztalhatták, hogy nincs több otthonuk. Nem véletlen, hogy Boldogasszonyfalva határán keserű gúnnyal ártírták a névtáblát: "Boldogtalanfalva."

Az 1916-os román betörés rossz emléket hagyott maga után. Nemcsak a magyar és a német lakosság ítélte el a Regát támadását, hanem a hazai románok jelentős része is. A románajkú szociáldemokrata munkások a magyar párthoz hasonlóan fordultak szembe Bukarest hódító törekvéseivel. Az erdélyi görögkeleti egyház püspökeinek pásztorlevele szerint a támadó hadsereg "nem testvérünk, de legpogányabb ellenségünk." Vajda-Vojevoda Sándor parlamenti képviselő "betolakodók"-nak nevezte a Regát csapatait.

1916 október-novemberében a Kárpátok lejtőin folytatódtak. A románok félték attól, hogy az egyesült osztrák-magyar és német haderő hamarosan benyomul a Havasalföldre. Ezért a regáti hadvezetőség Brassótól délre összpontosította erőit; ilymódon akarta biztosítani a fővárost.

A szövetségesek azonban nem a várt irányból támadtak, hanem oldalról, a Zsil völgye felől. Hamarosan egyesültek a bolgárokkal. December 6-án az osztrák-magyar és szövetséges csapatok bevonultak Bukarestbe.

A román hadsereg fejesztetten menekült. Az oroszok alig küldtek nekik segítséget; a cári hadvezetőségnek ugyanis elég rossz véleménye volt a román szövetségeséről. Hasonló állás

pontra jutottak a franciák is. Berthelot tábornok egy alkalommal ezt mondta a román hadsereg vezetőinek: "Uraim, Önök csodálatraméltóan szerveztelenek!"

1917 januárjában már a királyi Románia kilenctized része az osztrák-magyar, német és bolgár csapatok kezében volt. A király és kormánya lasiba menekült. A további hadműveletek ismertetése már túllépné jelen tanulmány kereteit...

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy az 1916-os erdélyi román betörés csúfos kudarccal végződött. A történelmi események vázlatos ismertetése után bizonyos következtetésekre juthatunk.

Az elmúlt évtizedekben történetírásunk és ennek nyomán história-tanításunk unos-untalan ismételte azt a megállapítást, hogy az első világháború "mindkét részről igazságtalan, hódító" jellegű volt. Ez annyiban igaz, hogy mindkét oldalon terjeszkedésre törekedtek a hadviselő nagyhatalmak. Ez általánosságban volt jellemző, de kivételek számos esetben léteztek.

Ilyen kivétel volt az 1916-os erdélyi háború. Itt nem lenne helytálló a "mindkét részről igazságtalan háború" meghatározás. A valóság tényeiből kell kiindulnunk: Románia területszerző céllal tört be Magyarországra, országunk viszont saját földjét védte, magyar részről nem kívántak területet szerezni a Kárpáton túli Romániától.

Az elmúlt évtizedekben kevés történelmi munka foglalkozott az 1916-os román betöréssel. (A háromkötetes "Erdély története" a dícséretes kivételek közé tartozik.) 1949 és 1988 között hivatalos körökben úgy vélték: ha az 1916-os háborúról beszélünk és írunk, ezzel megrontanánk a "baráti kapcsolatokat" Gheorghiu-Dej és Ceausescu államával. A fennen hangoztatott "testvéri barátság" nevében kellett a sajtónak, a rádióknak, a televízióknak hallgatnia az erdélyiek 1916-os tragédiájáról. (Érdesem megjegyezni, hogy odaát viszont igenis foglalkoztak 1916-tal, s hangoztatták, hogy akkor a román hadsereg valamiféle "felszabadító" harcot folytatott Erdélyért. A másik oldalon tehát nem sokat törődtek a mi érzékenységünkkel...)

Tankönyveink sok szót ejtettek a magyar nép hazafias, honvédő hagyományairól, közjük azonban nem számították be Erdély védelmét 1916-ban. Pedig kár volt mellőzni, hiszen a magyar katonai vitészség szép példái mutatkoztak ekkor is (különösen a székely honvédek körében). Erdély 1916-os védelme hazafias hagyományaink közé tartozik.

Tankönyveink joggal bírálják Tisza István kormányzatát és annak súlyos hibáit. Nem beszéltek azonban eddig arról, hogy a munkapárti miniszterelnök milyen mulasztásokat követett el Erdély védelmének elhanyagolásával. Ezentúl ezekről sem kell hallgatnunk.

Erdély 1916-os védelméről szükséges a történelemórákon tanítani a középiskola IV. osztályában. Természetesen úgy kell tennünk ezt, hogy mellőzzük a szomszédos országgal szembeni hangulatkeltést. Erre nincs szükség. A történelmi tények tárgyilagos ismertetése ebben az esetben feleslegessé teszi a kommentárokat.

Még egy tényt kell tisztázni. 1916 őszén Ausztria-Magyarország német segítséget kapott ahhoz, hogy a támadókat kiverje Erdélyből. Ezzel kapcsolatban nem hallgathatunk arról sem, hogy a német segítségnek ára volt. 1916 szeptemberében Berlin elérte azt, hogy Vilmos császár lett a központi hatalmak seregeinek legfőbb parancsnoka. Ez sértette az Osztrák-Magyar Monarchia szuverenitását: Ausztria-Magyarország ily módon Berlin alárendeltjévé vált.

Erdély 1916-os védelme nemcsak iskolai tananyag, erről tanúskodik az elmúlt hónapok egyik figyelemreméltó kezdeményezése is.

Iskolánkban: a IX. kerületi Mester u. 23. alatti Dr. Antos István Dolgozók Közgazdasági Szakközépiskolájában 1991. szeptember-október folyamán kiállítást rendeztem Erdély 1916. címmel. Ezt nemcsak hallgatóink nézték meg, hanem iskolán kívüliek is. November 11-én az anyagot a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Belgrád rakpart 24. alatti klubhelyiségében állítottuk ki. Sokan nézték meg azóta is (köztük olyan idős emberek, akik annak idején gyerekként éltek át az 1916-os betörést). Ez a kiállítás túllépte az iskolai kereteket és szélesebb társadalmi visszhangot keltett. Tudósítást közölt róla a pedagógusok Lapja is (1991. december 2-i számában).

A 75. évfordulóval a sajtó is foglalkozott. A Magyar Nemzet, az Erdélyi Magyarság és más lapok is közölték cikkeket Erdély 1916-os tragédiájáról.

Ezek a példák is jelzik, hogy az 1916-os erdélyi események a közvéleményt érdeklik. Múltunk érdekes eseménye ez, oktató-nevelő munkánkban foglalkoznunk kell vele.

MERÉNYI LÁSZLÓ